

Asia: VN/3618/2020-OKM-1

Kulttuurin toimialan eettinen toimielin

Lausunnonantajan lausunto

Pidättekö perusteltuna selvityshenkilön esittämää näkemystä, että taiteen ja kulttuurin alalle tulee perustaa eettisiä kysymyksiä käsittelevä toimielin?

Taide- ja kulttuurialan ammattijärjestö TAKU pitää toimielimen perustamista perusteltuna, tarpeellisena ja tärkeänä ja kannattaa toimielimen perustamista.

On tärkeätä vahvistaa kulttuurialan rakenteita ja toimintakulttuuria, joilla puuttua häirintään, epäasialliseen kohteluun sekä tasa-arvo- ja yhdenvertaisuusongelmiin. Toimielin tarvitaan juuri siksi, etteivät nykyiset rakenteet esim. työsuojelun piirissä ole riittäviä.

Miten suhtaudutte ehdotukseen perustaa taiteen ja kulttuurin alojen eettisiä kysymyksiä käsittelevä toimielin Taiteen edistämiskeskuksen yhteyteen?

Kuten selvityshenkilö on esittänyt, yhteyden tulisi olla vain hallinnollinen. On tärkeätä, että toimielin on toiminnassaan itsenäinen ja riippumaton. Yhteys Taiteen edistämiskeskuksen ei ole välttämätön, mutta nykyisessä taide- ja kulttuurialan hallinnollisessa rakenteessa Taite voi olla toimielimelle luonteva ja perusteltu kohde.

Erilaiset intressiristiriidat ja jääviysoongelmat on syytä punnita tarkasti. Toimielintä perustettaessa on huomioitava tilanne, jossa toimielimen tarve on havaittu ja pidettävä huolta siitä, että perustettava toimielin vastaa juuri tähän tarpeeseen. Elin ei voi myöskään yksin ratkaista taiteen rahoituksen valvomiseen liittyviä ongelmia, vaan vastuu näistä on edelleen rahoittajalla itsellään. On kuitenkin ehdottoman tärkeätä, että toimielin toimii osana julkista sektoria.

Miten arvioitte selvityshenkilön ehdotusta ko. toimielimen toimivallasta ja tehtävistä (erityisesti toimivallan osalta rajat suhteessa muihin opetus- ja kulttuuriministeriön hallinnonaloihin sekä toiminnan osalta jako ja painotus ennaltaehkäisevän toiminnan ja jälkikäteisen toiminnan välillä)?

Sekä ennaltaehkäisevä että jälkikäteinen toiminta ovat merkityksellisiä ja tärkeitä, mutta TAKUn mielestä jälkikäteistä toimintaa ei voi jättää toissijaiseen asemaan. Kuten selvityksessä todetaan, jälkikäteiselle toiminnalle on perusteltu tarve. Nykyinen tilanne (jatkuvat väärinkäytökset mm. esittävien taiteiden alalla), johon toimielintä esitetään ratkaisuksi, perustuu nimenomaisesti konkreettisiin tapauksiin ja todellisiin työyhteisöihin ja työryhmiin. Monin paikoin nämä tapaukset ovat venyneet kohtuuttoman pitkiksi ja asiat merkittävän vakaviksi, koska uhrin ovat kokeneet, että apua ei ole saatavilla ja tilanteisiin puuttumisenkaan ei ole tuonut tulosta. Ei ole ollut väylää saada tukea, ei mahdollisuuksia tai uskallusta sitä hakea. Tämä uhrien ja yhteisöjen herkkä ja epäsuhtainen asema tulee kokonaisuudessaan huomioida. On paljon tapauksia, joissa epäterveet toimintatavat ovat jatkuneet vuosia, ja vaikka epäkohdat ovat olleet alalla julkisia salaisuuksia, ei asioihin ole puututtu, vaan esimerkiksi rahoitus on jatkunut normaalisti. Nämä tilanteet eivät ratkea tai ratkeavat hyvin hitaasti ennaltaehkäisevällä toiminnalla. Olemassa olevat tilanteet ja epäkohdat sitä vastoin ovat akuutteja.

On totta, että häirinnästä ja epäasiallisesta kohtelusta on jo mahdollista tehdä valvontapyyntö Aluehallintoviraston työsuojelun vastuualueelle. Tämä prosessi ja toimintatapa palvelee kuitenkin erityisen huonosti taide- ja kulttuurialan työntekijöitä. Käsiteltäväksi ei välttämättä oteta kysymyksiä, joissa työntekijän työsuhde on päättymässä tai jo päättynyt - jos kohta työsuhdetta on koskaan ollutkaan. Tämä rajaa merkittävän osan kentän toimijoista ulkopuolelle, kun huomioidaan, miten valtava osa alan ammattilaisista toimii freelancerina tai apurahalla. Lisäksi AVI:n työsuojelun vastuualue käsittelee yksittäisten työntekijöiden tilanteita - ei laajemmin yhteisöjen kysymyksiä. AVI:n työsuojelun vastuualue tunnistaa myös varsin heikosti vallan väärinkäyttöä ja muuta vaikeasti todistettavaa epäeettistä toimintaa, joka voi perustua alan sisäisiin toimintatapoihin. Työsuojelu pyrkii puuttumaan lainvastaiseen toimintaan, mutta tämän ulkopuolelle jää valtavasti epäeettistä toimintaa, jota ei tulisi mahdollistaa julkisin varoin. Tämänkaltaisen toiminta ei voi jäädä perustettavan eettisen toimielimen toiminnan ulkopuolelle, vaan sen tulisi nimenomaisesti tarkastella tätä alan erityispiirteet huomioiden.

Eräs huomionarvoinen asia jälkikäteisessä toiminnassa on erilaisten epäkohtien esiin tuomisen tapa. Esimerkiksi Aluehallintoviraston työsuojelun vastuualueelle valvontapyyntöjen laatiminen on erittäin pitkä ja vaikea prosessi. Monet #metoo-tapaukset ja muut esimerkit vallan väärinkäytöstä ovat jatkuneet pitkään, niihin liittyy vahva valta-asetelma ja uhri tai uhrin ovat selkeän alisteisessa asemassa. Tällaisessa tilanteessa on tärkeitä, että asian voi nostaa esiin matalalla kynnyksellä, mahdollisesti nimettömänä. Elimen omaan harkintaan jäisi, minkälaiset asiat se ottaa käsiteltäväkseen ja minkälaisella näkökulmalla.

Kaiken kaikkiaan on tärkeää kiinnittää huomiota siihen, että perustettava toimielin tuo lisäarvoa ja uusia välineitä tilanteisiin puuttumiseen, eikä toista vastaavien jo olemassa olevien elinten puutteita. Toisaalta on huomioitava se tilanne, jossa tarve toimielimelle on havaittu ja vastattava siihen.

Koska yhteisiä eettisiä ohjeita ei ole tähän mennessä määritelty, on selvää että näiden ohjeiden ja käytäntöjen määrittely ja kokoaminen tulee olemaan toimielimen ensimmäisiä tehtäviä ja ne ohjaavat toimintaa. Samaan aikaan on kuitenkin huomioitava se, että koko kentälle soveltuvien

yhteisten ohjeiden laatiminen lienee mahdotonta. Tästäkin syystä myös jälkikäteen, konkreettisia tilanteita käsittelevä toiminta puolustaa paikkaansa. Esimerkin luonteisesti lausunnot näistä tapauksista täydentävät ohjeiden merkitystä - alalla toimivat muun vastaavat yhteisöt voivat peilata omaa toimintaansa annettuihin lausuntoihin.

On selvää, että yleinen yhteiskunnallinen keskustelu aiheen ympärillä on tarpeen, mutta se ei pysty ratkaisemaan niitä konkreettisia tilanteita, joihin apua tarvitaan tai tuo rahoittajille senkaltaista lisäarvoa, jota esimerkiksi rahoitukseen puuttuminen edellyttäisi.

Perustettava toimielin ei siis tulisi toteuttamaan samaa tarkoitusta kuin Aluehallintoviraston työsuojelun vastuualue. Sen tehtävä ei olisi viranomaisen tapaan antaa päätöksiä, vaan sen tarjoamat prosessit olisivat uhrille kevyempiä, alan erityispiirteet huomioivia ja myös pehmeämmin työnantajia tai muita mahdolliseen epäeettiseen toimintaan syyllistyneitä toimijoita ohjaavia. Eettinen toimielin voitaisiin nähdä myös puuttumisen tapana ennen asian viemistä Aluehallintovirastoon. Erilaiset elimet täydentävät toisiaan, jolloin myös yhteisvaikutus on merkittävämpi. Aihe on herkkä, mutta puuttumista ei pidä ylikorostetusti pelätä.

Miten arvioitte selvitykseen ehdotuksia toimielimen hallinnosta ja rahoituksesta?

Toimielimen toiminta tulee rahoittaa juuri tähän tarkoitukseen kohdennetulla lisärahoituksella. Toimielimen työn arkaluonteisuuden vuoksi on syytä varmistaa, että käsiteltävät asiat valmistellaan ja ratkaistaan riittävällä asiantuntemuksella ja perehtyneisyydellä. Tämä tulee huomioida toimielimen kokoonpanossa ja hallinnollisessa valmistelussa.

Muut mahdolliset huomiot selvityshenkilön ehdotukseen liittyen?

Toimielimen tulee huomioida koko taiteen ja kulttuurin kentän toimijat - ei vain taiteilijoita tai taiteellista työtä tekeviä. Taide- ja kulttuurialan erityispiirteet ja epäkohdat koskevat myös välittäjäporrasta, teknistä henkilökuntaa ja niin edelleen. Esimerkiksi välittäjäportaalla on usein taiteilijoita laajempi ymmärrys tuotannollis-hallinnollisista kysymyksistä ja työnantajavastuista. Välittäjäportaan asema taideorganisaatioissa on monesti erityinen - asema on samaan aikaan taiteelliselle johdolle alisteinen, mutta myös työnantajaa tukeva ja toiminnan mahdollistava. Niin ikään esimerkiksi teknisellä henkilökunnalla on oma roolinsa yhteisöissä eikä mitään ammattialaa voida rajata kysymysten ulkopuolelle. Kun kysymys on taideyhteisöjen haasteista, pitää huomioida kaikki yhteisöihin kuuluvat. Mikäli toimielimessä toimii neuvottelukunnan kaltainen elin, tulee siinä näkyä myös välittäjäportaan asiantuntemus. Tämä ei silti tarkoita eturyhmien edustamista.

Leo Nea

Taide- ja kulttuurialan ammattijärjestö TAKU ry - Salla Mistola, Nea Leo